

Το αμφιλεγόμενο θέμα της μίμησης στα μωρά: Σημείωμα-απάντηση στο άρθρο του Ι. Κουγιουμουτζάκη «Η γένεση της ανθρώπινης μίμησης», *Ψυχολογικά Θέματα*, 1988, 1, 5-21.

Ο. Πανοπούλου-Μαράτου

Καθώς «Η προέλευση και εξέλιξη της μίμησης τους πρώτους έξι μήνες της ζωής» αποτέλεσε το θέμα της διδακτορικής μου διατριβής (1973), στα πλαίσια μάλιστα της Σχολής της Γενεΐσης, δηλαδή της εξελεκτικής ψυχολογικής θεωρίας του J. Piaget, θεωρώ σημαντικό να απαντήσω, μέσα από τις στήλες του περιοδικού *Ψυχολογικά Θέματα*, στο εξαιρετικά ενδιαφέρον αλλά και προκλητικό άρθρο του Ι. Κουγιουμουτζάκη, που αφορά τη μίμηση στα μωρά.

Ξεκινώ (α) από τη θέση ότι η εργασία του Ι. Κουγιουμουτζάκη αποτελεί πρότυπο πειραματικής μελέτης και θεωρητικής ανάλυσης, και (β) από την παραδοχή ότι τα νεογέννητα πράγματι μιμούνται κινήσεις του προσώπου, δηλαδή μοντέλα των οποίων την αναπαραγωγή δεν μπορούν να ελέγξουν πάνω στο σώμα τους παρά μόνο κιναισθητικά, χωρίς τη βοήθεια οπτικού ελέγχου.

Η διαφωνία μου με τον Ι. Κουγιουμουτζάκη χρονολογείται από το 1985, όταν κλήθηκα από το Πανεπιστήμιο της Uppsala να συζητήσω μαζί του δημόσια, κατά την υποστήριξη της διδακτορικής του διατριβής, το θέμα της μίμησης στα μωρά. Η διαφωνία έχει να κάνει με την προέκταση και τη σημασία που δίνει ο συγγραφέας στο εύρημα της μίμησης του νεογέννητου. Ο Ι. Κουγιουμουτζάκης υποστηρίζει ότι: (α) τα ευρήματα αυτά υπονομεύουν την ορθότητα της θεωρίας του Piaget (σελ. 10), (β) «από την αρχή το βρέφος ξεχωρίζει τον εαυτό του από τον μη εαυτό» (σελ. 19), και

(γ) το νεογέννητο ανθρώπακι «υπάρχει ψυχολογικά μόλις γεννηθεί, παράδειγμα η μίμηση» (σελ. 19).

Τέλος, εγείρει, εξαιτίας των ευρημάτων αυτών, την «πιθανότητα αναθεώρησης της θεωρίας του Piaget για τις απαρχές της ανθρώπινης σκέψης (σελ. 18), και αμφισβητεί στον Piaget την αποδοχή και των δικών μου ευρημάτων, γιατί δεν “ταίριαζαν” στη θεωρία» (σελ. 5 και 10).

Για το αληθές της ιστορίας, θα ξεκινήσω από το τελευταίο σημείο, δηλώνοντας ότι ο Piaget, ήδη από το 1972, ήταν εν γνώσει των ευρημάτων της μίμησης μοντέλων με κινήσεις του προσώπου σε βρέφη ενός μηνός και δεν αμφισβήτησε ποτέ ότι πρόκειται για μίμηση (ενώ οι βασιλικότεροι οπαδοί του μιλούσαν για «ψευδομιμήσεις» ή αρχέγονα αντανακλαστικά). Παρόλο που ένα τέτοιο εύρημα έθετε σε αμφισβήτηση τις δικές του παρατηρήσεις γύρω από τη μίμηση των δύο πρώτων μηνών της ζωής —και μόνον αυτές— η απάντηση που έδωσε ήταν «Αλίμονο αν μια καλή θεωρία δεν μπορεί να δεχτεί καινούργια δεδομένα! Εσείς οι νεότεροι θα πρέπει να εξετάσετε αν μπορούν να ενταχτούν στο γενικό θεωρητικό πλαίσιο». Ο Piaget στάθηκε όμως και σε ένα άλλο σημείο, εξαιρετικά κρίσιμο κατά τη γνώμη μου, για τη σημασία της μίμησης του νεογέννητου και του μικρού βρέφους. Το σημείο αυτό είναι η σταδιακή εξαφάνιση της μίμησης των κινήσεων του προσώπου από τις 6 εβδομάδες ως τους 8 μήνες περίπου. Το βρέφος παύει να μιμεί-

ται αυτές τις κινήσεις για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (7 μηνών) και η μίμηση αυτών των μοντέλων επανεμφανίζεται στους 8-9 μήνες, στην ηλικία δηλαδή που τις είχε αρχικά παρατηρήσει ο Piaget (1946). Το φαινόμενο αυτό έχει παρατηρηθεί από τους Fontaine (1984), Jacobson (1979), Kugiumutzakis (1985), Lewis και Wolan-Sullivan (1982), Maratos (1973 και 1982) και Vinter (1983 και 1985). Επιπλέον, η μίμηση του τραβήγματος της γλώσσας των βρεφών ηλικίας 8-9 μηνών, σε σύγκριση με τη μίμηση του νεογέννητου και του βρέφους των 4-6 εβδομάδων διαφέρει σημαντικά ως προς (α) την κινητική συμπεριφορά της περιοχής του στόματος, και (β) το χρόνο αντίδρασης (latency). Είναι λοιπόν αμφισβητήσιμο αν πρόκειται για συμπεριφορά που ελέγχεται από τους ίδιους μηχανισμούς στο πρώιμο στάδιο (γέννηση και δυο πρώτοι μήνες της ζωής) και στο επόμενο (8-9 μήνες).

Η μίμηση στο νεογέννητο αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, ένα μεμονωμένο φαινόμενο, εξαιρετικά ενδιαφέρον χωρίς αμφιβολία αλλά δεν επιτρέπει καμία γενίκευση και εξαγωγή μόνιμων συμπερασμάτων ως προς τη σημασία του. Πιστεύω ότι (α) χωρίς την έννοια της μονιμότητας του αντικειμένου, που δομείται σταδιακά από την αρχή ως το τέλος του δεύτερου χρόνου της ζωής, και (β) χωρίς την πλήρη ανάπτυξη της «αναπαράστασης» (représentation), όπως την εννοεί ο Piaget¹, και χωρίς την ανάπτυξη της έννοιας του συμβόλου, που επίσης δομούνται σταδιακά τα 2-3 πρώτα

χρόνια της ζωής, δεν είναι δυνατό να μιλούμε για διαφοροποίηση του εαυτού από τον μη εαυτό σε βρέφη νεογέννητα ή και κατά τους πρώτους μήνες της ζωής.

Μαζί με τον Mounoud (1979), πιστεύω πως οι μιμήσεις του νεογέννητου αποδεικνύουν το έμφυτο των εργαλείων της γνώσης, δηλαδή των δομών που είναι απαραίτητες για την εξέλιξη. Η οργάνωση στη γέννηση, που φαίνεται στο συντονισμό των αντανακλαστικών, στον ενδο-αισθητηριακό συντονισμό και στη μίμηση, αποτελούν ένα είδος οργανογράμματος του τρόπου λειτουργίας και της συμπεριφοράς. Όμως όλες οι λειτουργίες και οι συμπεριφορές θα δομηθούν κατά τη διάρκεια του αισθητηριο-κινητικού σταδίου υφιστάμενες και την επιρροή του περιβάλλοντος αλλά και την επίδραση των άλλων λειτουργιών και συμπεριφορών. Νομίζω πως τα ευρήματα γύρω από τις ικανότητες του νεογέννητου δείχνουν πως υπάρχει αισθητηριο-κινητικός συντονισμός στη γέννηση και όχι μόνον συντονισμός των αντανακλαστικών όπως πίστευαν ως πρόσφατα. Αυτό το σημείο πράγματι ο Piaget το έχει παραβλέψει.

Ας μην ξεχνάμε όμως ότι ο Piaget (1936), μέσα από τους μηχανισμούς της *κυκλικής αντίδρασης* (réaction circulairai), της *αφομοίωσης* (assimilation) και της *συμμόρφωσης* (accommodation), που λειτουργούν αμέσως μετά από τη γέννηση, ήταν ο πρώτος που είπε ότι το μικρό βρέφος λειτουργεί με αισθητηριο-κινητικούς συντονισμούς από την αρχή. Ακόμα, οι παρατηρή-

¹ Ο Piaget αποδίδει στον όρο «αναπαράσταση» δύο διαφορετικές έννοιες. «Στην ευρύτερη της έννοια, η αναπαράσταση συγγέεται με τη σκέψη, δηλαδή με τη νόηση που δεν βασίζεται πια στις αντιλήψεις και στις κινήσεις (αισθητηριοκινητική νόηση), αλλά σ' ένα σύστημα εννοιών ή νοητικών σχημάτων. Στην πιο στενή έννοια, η αναπαράσταση περιορίζεται στη νοητική εικόνα ή στην εικόνα-ανάμνηση, δηλαδή στη συμβολική ανάκληση της απύσας πραγματικότητας... Ας ονομάσουμε λοιπόν από δω και εις το εξής *εννοιολογική αναπαράσταση* την αναπαράσταση στην ευρύτερη της έννοια και *συμβολική ή εικονική αναπαράσταση*, ή απλώς *σύμβολα* και *εικόνες* την αναπαράσταση στη στενή της έννοια». (Piaget, 1946, σελ. 68).

σεις του για την εξέλιξη της μίμησης μετά από τον πρώτο μήνα της ζωής παραμένουν επίκαιρες. Έτσι, δεν χρειάζεται να αναθεωρηθεί η θεωρία του για τις απαρχές της ανθρώπινης σκέψης.

Κατά την άποψή μου, θα πρέπει να ανατρέξουμε σε άλλες διαστάσεις της «*αναπαράστασης*» για να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο της πρώιμης μίμησης. Π.χ. η προτεινόμενη διάκριση από τους Mounoud (1979) και Mounoud και Vinter (1981), ανάμεσα σε ένα σύστημα *αντιληπτικών* αναπαραστάσεων και σε ένα σύστημα *συμβολικών* αναπαραστάσεων (που περιλαμβάνει τη νοητική εικόνα, τη χρονικά διαφοροποιημένη μίμηση, τα σημαίνοντα, σημαίνόμενα κτλ), θα μπορούσε να καλύψει το φαινόμενο της πρώιμης μίμησης. Έτσι, δεν είναι απαραίτητο να επικαλεσθούμε τη διαφοροποίηση του εαυτού από τον μη εαυτό ή την έννοια της πρόθεσης (intentionality) για να κατανοήσουμε τη μιμητική συμπεριφορά του νεογέννητου. Οι αντιληπτικές παραστάσεις και οι κινητικές αναπαραγωγές τους είναι κατά τη γνώμη μου τα μόνα απαραίτητα στοιχεία που συνθέτουν τη μιμητική συμπεριφορά του νεογέννητου.² Δε θεωρώ απαραίτητη τη συμμετοχή της συμβολικής λειτουργίας (την ερμηνεία δηλαδή του περιεχομένου και της πρόθεσης) στη μίμηση αυτή.

Μια άλλη έννοια που θα μπορούσε να συμβάλλει σε μια νέα ανάγνωση της θεω-

ρίας του Piaget για τη μίμηση είναι η *αντανakλώσα αφαίρεση* (abstraction réfléchissante), μια διεργασία σύμφωνα με την οποία, οι γνώσεις που αποκτώνται στα πλαίσια μια δομής κατωτέρου επιπέδου οργανώνονται ξανά σε μια δομή ανωτέρου επιπέδου. Ο Piaget (1975) τη χρησιμοποίησε αρχικά για να επισημάνει την οργάνωση που είναι απαραίτητη για το πέρασμα από το αισθητηριο-κινητικό στο επόμενο στάδιο της νοητικής εξέλιξης. Αν υποθέσουμε πως η αντανakλώσα αφαίρεση συμμετέχει και στις οργανώσεις των διαφόρων φάσεων μέσα στα πλαίσια του αισθητηριο-κινητικού σταδίου, τότε οι διαφορές ανάμεσα στη μίμηση αμέσως μετά από τη γέννηση και στη μίμηση στους 8-9 μήνες, καθώς και αργότερα στους 24 μήνες, θα μπορούσαν να ενταχθούν σ' αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο.

Μ' αυτές τις παρατηρήσεις νομίζω πως διευκρινίζονται ορισμένα τουλάχιστον σημεία των αναθεωρήσεων του ίδιου του Piaget αλλά και της δημασίας των δεδομένων που υπάρχουν για την *εξέλιξη* της μίμησης στους πρώτους μήνες της ζωής.

²Ο Piaget χρησιμοποιεί την έννοια του «σχήματος», που συχνά ονομάζει *schème d' action* (Piaget, 1936), για να περιγράψει την άμεση σχέση των πράξεων του παιδιού σε σχέση με στοιχεία του περιβάλλοντος. Έτσι, δίνει ιδιαίτερα προνόμια στην κινητική πλευρά της συμπεριφοράς του παιδιού του αισθητηριο-κινητικού σταδίου εις βάρος της αντίληψης. Σήμερα όμως ξέρουμε πως οι αντιληπτικές ικανότητες του νεογέννητου και του βρέφους είναι μεγάλες. Έτσι, με την εισαγωγή της *αντιληπτικής αναπαράστασης*, που δηλώνει την άμεση σχέση υποκειμένου-αντικειμένου, χωρίς τη βοήθεια της νοητικής εικόνας, πολλοί θεωρούν ότι διευκρινίζεται καλύτερα και η έννοια του «σχήματος». Ενδεικτικά αναφέρω: (1) Oatley K. Representing ourselves: mental schemata, computational metaphors and the nature of consciousness, In G. Underwood and R. Stevens (Eds) *Aspects of consciousness, Vol. 2, Structural issues*. London, 1981.

(2) Rumelhart D.E. and Norman D.A. Accretion, tuning and restructuring: Three modes of learning. In J.W. Cotton and R.L. Klatzky (Eds) *Semantic factors in cognition*. Hillsdale, N.J., Lawrence Erlbaum, 1978.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Fontaine R. Imitative skills between birth and six months. *Infant Behavior and Development*, 1984, 7, 223-234.
- Jacobson S. Matching behavior in young infants. *Child Development*, 1979, 30, 425-430.
- Kugiumutzakis J. The origin, development and function of early infant imitation. Ph. D. Thesis, Dept. of Psychology, Uppsala University, 1985.
- Lewis M. and Wolan-Sullivan M. Imitation in the first six months of life: Phenomenon in the eye of the beholder. Princeton University, 1982.
- Maratos O. The origin and development of imitation in the first six months of life. Ps. D. Thesis, Geneva University, 1973.
- Maratos O. Trends in the development of imitation during the first six months of life. In T.G. Bever (Ed.) *Regressions in mental development: basic phenomena and theories*. Hillsdale, N.J., Lawrence Erlbaum, 1982.
- Mounoud P. Développement cognitif: construction des structures nouvelles ou construction d'organisations internes. *Bulletin de Psychologie*, 1979, XXXVI, 107-118.
- Mounoud P. et Vinter A. (Eds). *La reconnaissance de son image chez l'enfant et l'animal*. Paris, Delachaux et Niestlé, 1981.
- Piaget J. *La naissance de l'intelligence chez l'enfant*. Paris, Delachaux et Niestlé, 1936.
- Piaget J. *La formation du symbole chez l'enfant*. Paris, Delachaux et Niestlé, 1946.
- Piaget J. *L'équilibration des structures cognitives*. Paris, P.U.F., 1975.
- Vinter A. L'imitation chez le nouveau-né: Thèse de l'Université de Genève, 1983.
- Vinter A. *L'imitation chez le nouveau-né*. Delachaux et Niestlé, 1985.